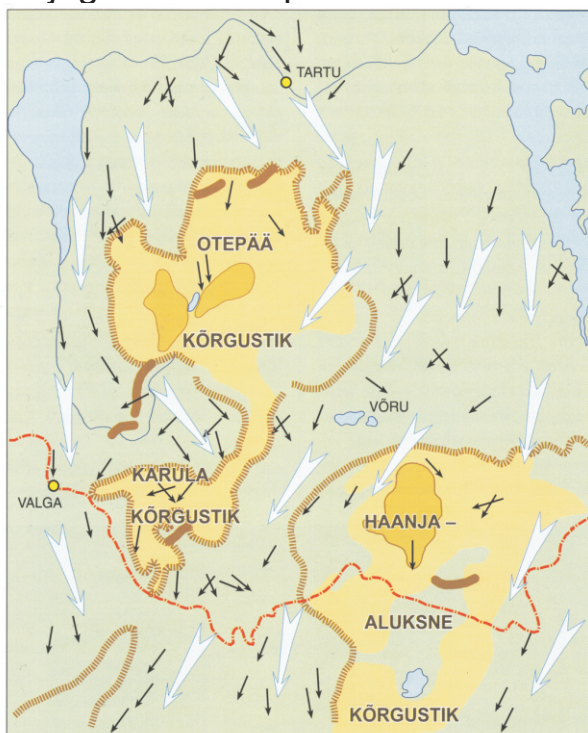

Karula kõrgustik ja selle vaheldusrikas maastik

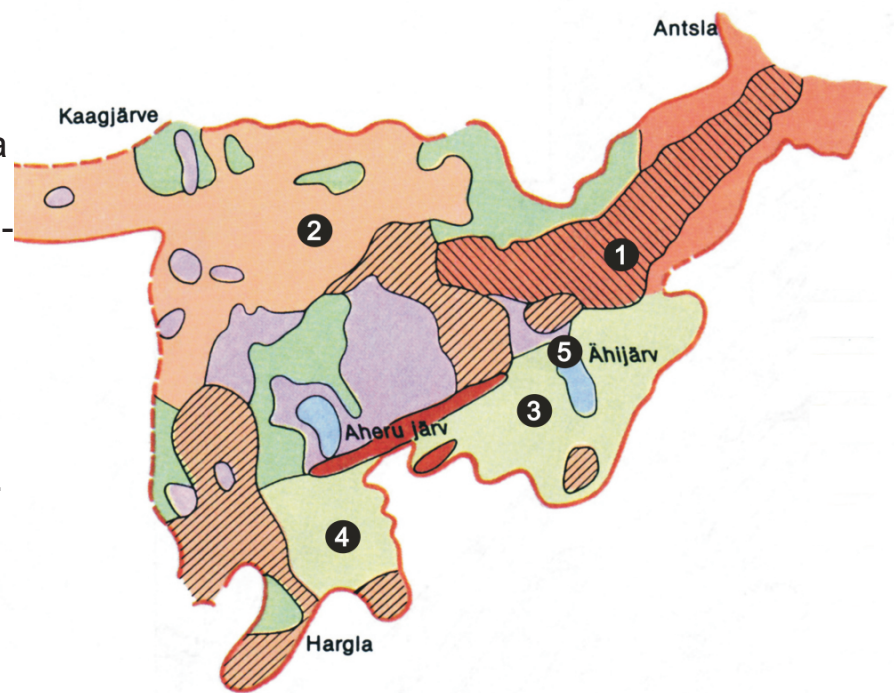
Karula kõrgustik kui reljeefi keskvorm on Eesti üks huvitavamaid pinnavormide komplekse, mis on ainulaadne mitmesuguste korrapäraste reljeefivormide poolest. Siin on esindatud enamik liustikutekkeliste pinnavormide geneetilisi tüüpe, millest domineerivaks on moreenkünkad, fluvioglatsiaalsed mõhnad ja sandurtasandikud.

Peaaegu ideaalselt ümmarguse põhiplaani erisuguse suurusega kuplite rohkus teeb Karulast maastikulise maiuspala paljudele loodushuvilistele.

Suhteliselt järsu põhjanõlvaga ja lauge lõunanõlvaga rohkem kui 40 km pikkune ja valdavalt 6–8, maksimaalselt kuni 22 km laiune kaarjas kõrgustik paikneb Valga nõo ja Võru-Hargla orundi vahel, olles ühtlasi Peipsi järve ja Liivi lahe vesikonna vee-lahkmeala. Valdavalt on kõrgustiku piiriks 70–75 m vaheline kõrgusvahemik. Kõrgustiku pindala ulatub ligi 275 km²-ni. Maapinna absoluutne kõrgus kõrgustiku eri piirkondades on enamasti ühesugune, 110–120 m, välja arvatud kõrgustiku lääneosa Kaagjärve lähikonnas, kus see jääb vaid 95 m kõrgusele. Kõrgeim koht on Rebasemõisa Tornimägi (137 m). Erinevalt teistest Lõuna-Eesti kõrgustikest puudub Karulal aluspõhjaline tuum. Kõrgustiku pinnavormid kujunesid mandrijäätumise lõpuperioodil eri suundades liikunud Võrtsjärve ja Võru-Hargla liustikukeelte vahel. Viimane oli takistuseks Võrtsjärve jääkeelele ja põhjustas moreeni kuhjumist selle servaalal. Irdjää ja voolava ning lõuna poole laialivalguva jääsulamisvee toimel kujunesid moreenkuplite vööndist kaugemal (lõuna pool) oosmõhnastike ja sandurite vööndid. Kuplistikus domineerivad ümara põhijoonisega pinnavormid, oosmõhnastike vööndis aga ovaalse kujuga vormid – peamiselt künnised.

Mandrijää liikumine Otepää ja Haanja saar-kõrgustike kujunemise ajal (R. Karukäpp)

- I moreenkattega keskmiste ja suurte küngaste (kuplite) reljeef
- I a moreenkattega väikeste ja keskmiste küngaste (kuplite) reljeef
- II moreenkattega keskmiste ja suurte küngaste (kinkude ja vaarade) ning künniste reljeef
- II a moreenkattega väikeste ja keskmiste küngaste (kühmade, kinkude) ning künniste reljeef
- III liustikukeele ja suurte jääpangaste sulamisveed
- IV mõhnastike väikeste ja keskmiste küngaste (kühmade, kinkude) ning künniste reljeef
- IV a oosmõhnastike väikeste ja keskmiste künniste ning seljakute reljeef
- V põikkünnised (Koobassaare)
- VI jalamijoon

Karula kõrgustiku pinnamood (1 - Kaika kuplistik; 2 - Lüllemäe kuplistik; 3 - Pikassaare oosmõhnastik; 4 - Silla oosmõhnastik; 5 - Ähijärve tasandik)

1. Kaika kuplistik on kuppelmaastiku esindusala Eestis. Domineerivad keskmise suhtelise kõrgusega (10–25 m) kuplid, mille hulka lisandub üksikuid kõrgemaid (kuni 42 m) ja madalamaid künkaid (kühmusid). Pikka aega kasutati kupleid peamiselt heina- ja karjamaana; üksnes järsemad nõlvad ja väheviljakad kupli laed jäid metsa alla. Kaika kuplistiku kagupoolse vööndi reljeefi liigestatus on aastatuhandete jooksul vähenenud intensiivse soostumise tõttu, kus keskmiselt 10–12 m kõrgused kuplid kerkivad metsaselt sootasandikult.

Kaika kuplistik viimas

2. Lüllemäe kuplistik on Karula kõrgustiku läänepoolne geomorfoloogilis-maastikuline esindusala. Siin paikneb kõrgustiku kõrgeim punkt – liigestatud pinnamoega 137 meetri kõrgune Rebasemõisa Tornimägi, mis on ka suurima suhtelise kõrgusega (veidi üle 60 meetri). Lüllemäe ümbruses leidub kaksik-, kohati isegi kolmik- ja nelikkupleid, kus madalamad kühmud paiknevad põhivormi jalamil või nõlval. Lüllemäe kuplistiku ida- ja läänepoolne vöönd on madalam, künkad kaetud metsaga, nendevahelistes nõgudes levivad võsastunud endised soised niidud ning maastik on seetõttu vaateliselt suletum.

3. Pikassaare oosmõhnastik. Huvipakkuv on üleminekuala Kaika kuplistikult Pikassaare ümbruse rööbitise asetusega oosmõhnadele. Keskmise kõrgusega kuplid asenduvad väikeste kühmudega, mis paiknevad samasuunaliselt oosmõhnade pikiteljel. Valdavalt paralleelse asetusega madalate ooside (kõrgus umbes 10 m) pinnavormide orientatsioonis on suuri erinevusi. Sõrmja asetusega oosid algavad nagu ühest punktist. Jääajajärgne reljeef on osaliselt tasandunud intensiivse soostumise tõttu.

4. Silla oosmõhnastik on suur üleminekuvöönd kuplistikult lõunapoolsetele sandur-tasandikele. Rööpselt paiknevad oosid vahelduvad mõhnadega, mis koosnevad peamiselt liivadest ja kruusadest. Mõhnade kõrgus on tagasihoidlik, valdavalt 10 m ümber, kohati veidi rohkemgi ning pikkus ulatub mõnekümnest meetrist 300 meetrini. Positiivsete pinnavormide arv on siin suurim kogu kõrgustikul ja ulatub kuni 50-ni 1 ruutkilomeetril. Tõenäoliselt on see suurima pinnavormide arvuga paik Eestis üldse. Künnete ja seljakute vahelisel alal levivad sood (30–40% pindalast), sh. kohati ka rabad, millel domineerivad tüüpilised kanarbiku-puhmarabad. Karula oosmõhnastikele on üldse iseloomulik suur soostumus, kuigi oose ja mõhnasid moodustavad setted on heade veeruhtimise omadustega. Vesi valgub küngastevahelistesse nõgudesse, kust pinnavee äravool on raskendatud maapinna väikese kalde ja suletud äravoolualade tõttu. Kohatised õõtsiksood ja kinnikasvavad järved teevad sellest alast rahvuspargi kõige metsikuma loodusega piirkonna, mis oli eelduseks Pautsjärve reservaadi loomisel just siia.

5. Ähijärve tasandik. Karula suuremad järved (lisaks Ähijärvele ka rahvuspargist väljapoole jääv Aheru järv) on kujunenud kunagiste suurte jääpankade sulamisoogude kohale. Maastikuliselt on Ähijärve lähiümbrus muutlik. Kui põhiliselt ulatuvad järveni oosid ja mõhnastikud, loodekaldal ka moreenkünkad, siis ida suunas kohati kuni kilomeetri laiuselt on lainjas moreentasandik. See on Karula kõrgustikul harvaesinev maastikutüüp. Ümbritseva ala liigestatud pinnamood jätkub ka järve kohal vahelduva põhjareljeefiga. Kunagine kaldaastang on jäänud järve pinna mitme alandamise tõttu praegusest veepiirist veidi eemale.